

Н. В. Мединська,
к. е. н., доцент, в. о. завідувача кафедри земельного кадастру,
Національний університет біоресурсів та природокористування України, м. Київ
ORCID ID: 0000-0003-2573-0205

DOI: 10.32702/2306-6806.2022.6.81

ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ РЕСУРСОЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ЕНЕРГОЕФЕКТИВНОГО ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ЗМІСТ ТА КОМПОНЕНТНА СТРУКТУРА

N. Medynska,
PhD in Economics, Associate Professor, Acting Head of the Department of Land Cadastre,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv

ECONOMIC MECHANISM OF RESOURCE SAVING AND ENERGY EFFECTIVE NATURE
MANAGEMENT IN THE CONDITIONS OF DECENTRALIZATION:
MAINTENANCE AND COMPONENT STRUCTURE

У статті розкрито зміст економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування. Виходячи з авторського підходу, економічний механізм ресурсозбереження та енергоефективного природокористування являє собою комплекс взаємопов'язаних методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного, митного, інституціонально-майнового впливу на сферу поводження з відходами, зокрема в частині їх утилізації і виробництва на цій основі готової продукції енергетичного та промислового призначення. Встановлено, що магістральним елементом економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування має стати набір стимулів, які підвищуватимуть зацікавленість суб'єктів виробничо-господарської діяльності та об'єднань домогосподарств в розбудові індустрії поводження з відходами та формуванні індустрії виробництва на основі вторинного ресурсокористування різноманітних видів біологічного палива. Обґрунтовано, що прискорення бюджетно-фіскальної децентралізації сформувало сприятливі інституціональні та фінансові передумови для активізації процесів ресурсозбереження та енергоефективного природокористування на рівні громад базового рівня, що вимагає застосування комплексу стимулів на рівні місцевого самоврядування. Виявлено, що в умовах децентралізації одним з основних компонентів економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування має стати цільова прив'язка акумульованих в публічних бюджетах екологічних податків до фінансування проєктів ресурсозбереження та виробництва на основі утилізації вторинної природної сировини енергетичних продуктів та промислових товарів. Встановлено, що важливим компонентом сучасного економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування повинна бути участь публічних органів влади в реалізації екологічних проєктів на основі угод державно-приватного партнерства (ДПП), що дозволить поєднати кошти публічних фінансів з приватними інвестиціями при реалізації проєктів розбудови індустрії вторинного ресурсокористування. Обґрунтовано, що необхідною умовою нарощення інвестиційних потоків у сферу поводження з відходами є диверсифікація джерел фінансового забезпечення проєктів модернізації індустрії утилізації вторинної природної сировини і виробництва енергетичних продуктів з відновних джерел.

Maintenance of economic mechanism of resource saving and energy effective nature management is exposed in the article. Based on the authorial approach, economic mechanism of resource saving and energy effective nature management is the complex of interconnected methods, instruments and levers of budgetary-tax, financial-credit, custom, institutional-property influence on the sphere of handling wastes, in particular in part of their utilization and production on this basis of the prepared products of the power and industrial setting. It is set that the set of stimuli that will promote the personal interest of subjects of industrial and economic activity and associations of household in development of industry of handling wastes and forming of industry of production on the basis of secondary resource saving of various types of biological fuel must become the main element of economic mechanism of resource saving and energy effective resource saving. Reasonably, that the acceleration of budgetary-fiscal decentralization formed favorable institutional and financial pre-conditions for activation of processes of resource saving and energy effective resource saving at the level of communities of base level that requires application of complex of stimuli at the level of local self-government. It is educed that in the conditions of decentralization one of basic components of economic mechanism of resource saving and energy effective nature management having a special purpose attachment of the ecological taxes accumulated in public budgets must become to financing of resource saving projects and productions on the basis of utilization of secondary natural raw material of power foods and manufactured goods. It is set that the important component of modern economic mechanism of resource saving and energy effective nature management must be participating of public government bodies in realization of ecological projects on the basis of agreements of state-private partnership (SPP) that will allow to connect money of public finances with private investments during realization of projects development of industry of secondary resource use. Reasonably, that the necessary condition of increase of investment streams in the sphere of handling wastes is diversification of sources of the financial providing of projects of modernization of industry of utilization of secondary natural raw material and production of power foods from restoration sources.

Ключові слова: ресурсозбереження, енергоефективне природокористування, екологічний податок, публічні бюджети, децентралізація, приватні інвестиції.

Key words: resource saving, energy effective nature management, ecological tax, public budgets, decentralization, private investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах планетарного посилення природно-ресурсних обмежень та загострення екологічної обстановки стає більш вагомим роль використання різноманітних видів відходів та вторинної сировини у системі суспільного відтворення. З огляду на теперішні економічні тренди та наслідки перебудови глобальної природоохоронної архітектури виникла необхідність у розробленні принципово нових концептуальних засад та інституціонального забезпечення залучення відходів та вторинної сировини у господарський обіг. Також, виходячи з необхідності диверсифікації джерел енергетичного забезпечення та виробництва енергії з відновних джерел, використання відходів та вторинної сировини для виробництва твердого та газоподібного палива необхідно розглядати як основну складову енергоефективного природокористування. У зв'язку з виснаженням окремих видів природної сировини, дороговизною деяких видів природних ресурсів, дефіцитом матеріально-речової субстанції природної сировини в окремих регіонах, ефективніше залучення вторинної сировини до господарського обігу дасть змогу забезпечити нову якість активізації процесів ресурсозбереження. Тобто ресурсозбереження в умовах дефіцитності окремих видів первинної природної сировини — це вирішальний

резерв введення додаткових потужностей у промисловому виробництві та створенні доданої вартості. Тому економічний механізм вторинного ресурсокористування є складовою економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування, і саме останній має стати об'єктом трансформацій, щоб вторинні ресурси стали більш дієвим чинником соціально-економічного піднесення територіальних та локальних утворень.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У вітчизняній економічній літературі ще з початку 90-х років минулого століття актуальним проблемам розвитку сфери поводження з відходами та вторинного ресурсокористування приділялась значна увага. Найбільший внесок в теорію та методологію регулювання процесів вторинного ресурсокористування та поводження з відходами зробили такі вчені як Н. Андрєєва, Є. Буравльов, Г. Виговська, В. Голян, О. Губанова, Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Загорій, Ю. Маковецька, В. Міщенко, Т. Омеляненко, І. Сотник, С. Харічков, А. Федорищева та інші [1—7]. У перші роки трансформації командно-адміністративної економіки у ринкову, що призвело до спаду виробництва у промисловому секторі, значна увага в цій царині наукових досліджень приділялась утилізації хвостосховищ [7], що формувалися

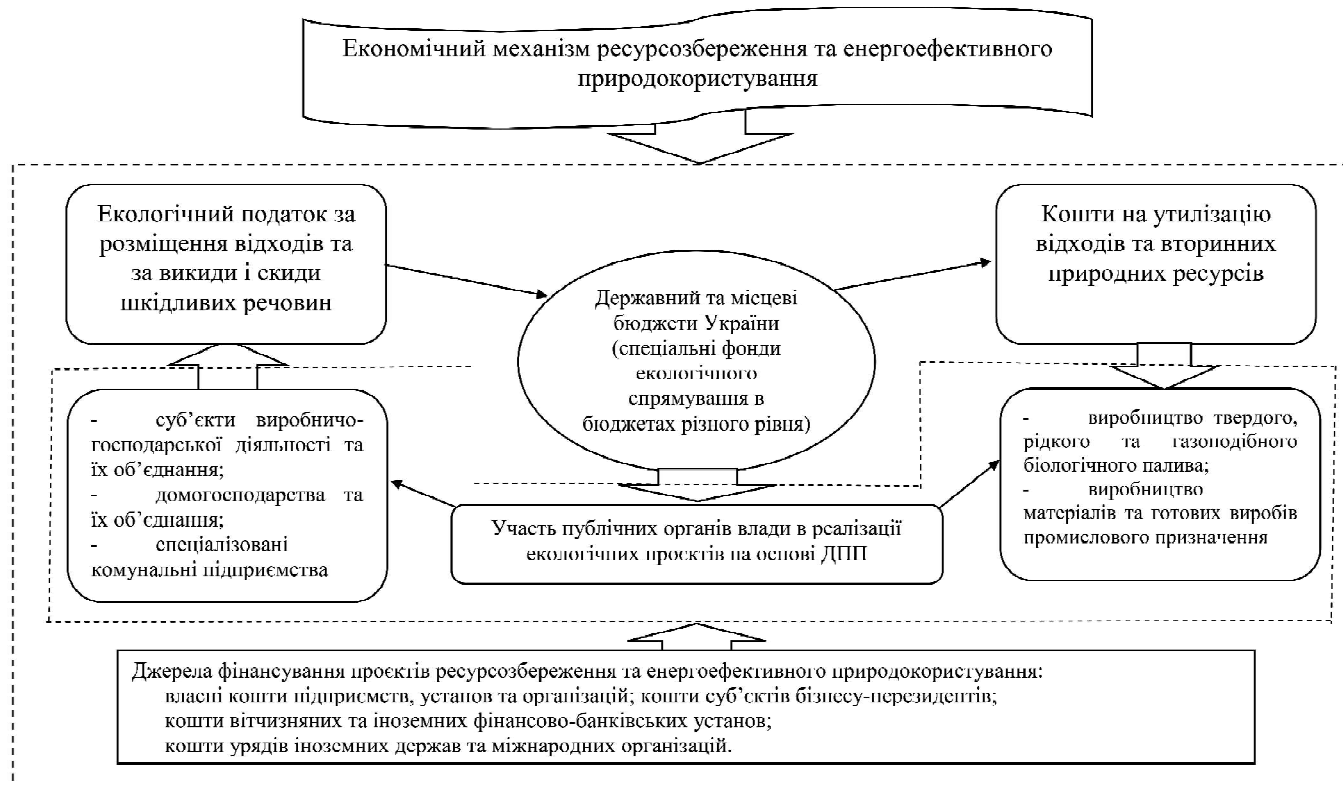

Рис. 1. Компонентна структура економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування

Джерело: розроблено автором.

роками навколо промислових підприємств, зокрема підприємств хімічної індустрії. Багато уваги приділялось утилізації ресурсної цінності відходів металургійного виробництва, що стало предметом гострих дискусій [2]. Окремий пласт досліджень було присвячено проблемам усунення проявів створення стихійних звалищ побутових відходів [3], що стало причиною загострення екологічної обстановки в значній кількості населених пунктів. Глобальний тренд диверсифікації енергетичного забезпечення потреб промислового виробництва та сектору домогосподарств створив передумови для розроблення низки теоретико-методологічних підходів щодо утилізації відходів та вторинної природної сировини з метою виробництва різноманітних видів біологічного палива [1; 5]. Актуалізувались також дослідження щодо створення інструментарію стимулювання суб'єктів виробничо-господарської діяльності максимальною мірою використовувати ресурсну цінність вторинної природної сировини з метою економії первинних природних ресурсів та зниження вартості і відповідно підвищення конкурентоспроможності готової продукції [4; 6]. Всі перераховані аспекти отримають своє вирішення за умови уточнення змісту та компонентної структури економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування. Даний механізм має супроводжуватися необхідним інституціональним підґрунтям на рівні територіальних громад базового рівня, щоб врахувати всі ті вигоди, які можна використати на основі ресурсозбереження та енергоефективного природокористування в умовах децентралізації.

ЦІЛІ СТАТТІ

Метою статті є уточнення змісту та виявлення компонентного складу економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування в умовах децентралізації з врахуванням пріоритетів трансформації глобальної природоохоронної архітекτονіки та загострення екзогенних ризиків.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах необхідності усунення дефіциту первинної природної сировини та диверсифікації ресурсної бази виробництва енергетичних продуктів на порядок денний вийшла проблема формування не просто економічного механізму поводження з відходами, зокрема з вторинними природними ресурсами, а економічного механізму їх використання у різних фазах продуктового ланцюга, зокрема у виробництві енергетичних продуктів, використанні як добрива, застосуванні як складової оборотних засобів. Потрібен такий економічний механізм, який за своєю суттю буде зорієнтований на стимулювання процесів ресурсозбереження як в частині використання природної сировини, так і в частині утилізації вторинних природних ресурсів, які мають корисну ресурсну цінність, зокрема для виробництва різноманітних видів біологічного палива. Якраз через вагомість нарощення виробництва додаткових обсягів енергетичних продуктів на основі утилізації вторинної природної сировини необхідно вести мову про розроблення економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування. Виходячи з цих міркувань, необхідно вторинне ресурсокористування розглядати як складову ресурсозбереження та енергоефективного природокористування.

Активізація вторинного ресурсокористування дасть змогу вирішити проблему дефіцитності окремих видів мінерально-сировинних ресурсів, в першу чергу паливно-енергетичних, і зменшити потребу в імпорті мінеральної сировини, що виступає запорукою енергетичної самодостатності. Більше того, ефективніше залучення вторинних природних ресурсів забезпечить вивільнення частини первинної природної сировини, що стане дієвим каталізатором процесів ресурсозбереження та сприятиме розширеному відтворенню та відновленню природно-ресурсної бази соціально-економічного розвитку. Використання корисної цінності вторинної сировини дасть змогу певною мірою знизити матеріа-

ломісткість готової продукції, що призведе до зростання рівня її конкурентоспроможності.

Тобто у підсумку розширення масштабів вторинного ресурсокористування дасть змогу отримати значний екологічний та економічний ефекти і вирішити проблему надмірного забруднення навколишнього природного середовища неорганізованими звалищами відходів. За таких умов стане можливим покращення якості довкілля, що створить умови для продукування природними біогеоценозами значного спектра екосистемних послуг. Все це підтверджує доцільність та необхідність розроблення економічного механізму, який стимулюватиме процеси результативнішого використання вторинних ресурсів у господарському обігу, що дасть змогу на порядки збільшити масштаби ресурсозбереження та енергоефективного природокористування.

Економічний механізм ресурсозбереження та енергоефективного природокористування являє собою комплекс взаємопов'язаних методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного, митного, інституціонально-майнового впливу на сферу поводження з відходами як в частині їх розміщення, захоронення, спалення, так і в частині їх утилізації і виробництва на цій основі готової продукції енергетичного та промислового призначення. Магістральним елементом даного механізму виступають публічні фінансові фонди, зокрема спеціальні фонди в структурі бюджетів різного таксономічного рівня (рис. 1).

За нинішнього інституціонального середовища фінансово-економічного регулювання вторинного ресурсокористування публічні бюджети, з однієї сторони, акумулюють екологічні податки за забруднення навколишнього природного середовища, зокрема за розміщення відходів, а з іншої — за рахунок коштів публічних бюджетів фінансуються проекти утилізації відходів, що є дуже важливим для об'єднаних територіальних громад (ОТГ) як в контексті покращення екологічної обстановки, так і в контексті створення ресурсної бази для виробництва енергії з відновних джерел.

Проблема модернізації вітчизняної системи адміністрування екологічного податку за розміщення відходів також актуалізувалась у зв'язку з необхідністю імплементації природоохоронних директив Європейського Союзу. Ставлячи питання про надійну фінансову базу поводження з відходами в Україні, на переконання В. Міщенка та Т. Омеляненка, необхідно розглядати європейський і зокрема польський досвід як вагомий додатковий аргумент у виборі шляхів її формування та підвищення дієвості.

До завдань становлення зазначеної бази в Україні належать: перехід на нову — за європейськими стандартами систему упорядкування системи платежів (екологічного податку) за розміщення відходів, зокрема за ступенем їх небезпечності; забезпечення послідовного зростання розміру платежів і розширення використання відповідних коштів для екологічної модернізації підприємств; припинення практики нецільового використання коштів екологічного податку [6].

Сформульований підхід В. Міщенком та Т. Омеляненком однозначно варто використати при розробленні перспективних напрямів трансформації економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування, щоб ув'язати обґрунтованість ставок екологічного податку за розміщення відходів та інших платежів природоохоронного спрямування з формуванням спеціальних фінансових фондів у бюджетах різного таксономічного рівня. Це дасть змогу накопичувати більші суми коштів для фінансування проектів упорядкування систем поводження з відходами, а також проектів по їх утилізації. Така ув'язка дасть змогу максимальною мірою усунути прецеденти нецільового

використання коштів публічних бюджетів, які були акумульовані на основі адміністрування екологічних податків за розміщення відходів.

У свій час екологічні податки за розміщення відходів надходили до спеціальних екологічних фондів, що функціонували в структурі публічних бюджетів, що давало можливість забезпечити цільову прив'язку цих надходжень, тобто використовувати їх на упорядкування систем поводження з відходами.

Поглиблення процесів фінансово-бюджетної децентралізації створило для органів місцевого самоврядування більш сприятливі передумови в частині накопичення додаткових коштів у місцевих бюджетах, які можуть бути використані для потреб індустрії розміщення та утилізації відходів.

Водночас у більшості випадків місцеве самоврядування ще не використовує отриманих переваг задля модернізації сфери поводження з відходами, зокрема через будівництво сміттєпереробних заводів та створення виробництв біологічного палива. Однією з причин виступає дефіцит інвестиційних ресурсів, що потребує збільшення обсягів залучення приватного капіталу у сферу поводження з відходами.

Приватний капітал неохоче спрямовує у даний сегмент муніципального господарства через відсутність сприятливого інституціонального середовища та гарантій місцевого самоврядування. Найкращий режим взаємодії суб'єктів приватного бізнесу та місцевої влади може бути забезпечений через укладання угод державно-приватного партнерства між органами місцевого самоврядування та підприємницькими структурами і це дозволить доповнити бюджетні кошти приватними інвестиціями. Через угоди державно-приватного партнерства все більша кількість суб'єктів екологічного підприємництва та об'єднань домогосподарств буде залучена до проектів виробництва твердого, рідкого та газоподібного палива, а також для виробництва матеріалів і готових виробів промислового та енергетичного призначення.

Більше того, крім залучення приватних інвестицій в індустрію поводження з відходами через угоди державно-приватного партнерства необхідною є реалізація інвестиційних проектів на основі приватної ініціативи. Для реалізації такої ініціативи необхідним є застосування комплексу інструментів стимулювання через здешевлення кредитів комерційних банків, надання податкових та митних пільг. Створення сприятливих кредитних та митних умов для фінансування проектів модернізації інфраструктури розміщення, захоронення, спалення та утилізації відходів дасть змогу збільшити обсяги залучення власних коштів підприємств, установ та організацій.

Органи місцевого самоврядування мають формувати інвестиційні паспорти проектів утилізації відходів, щоб ці проекти стали привабливими для суб'єктів бізнесу-нерезидентів, а також для вітчизняних та іноземних фінансово-банківських установ. Місцеве самоврядування також має включатися в діяльність, спрямовану на імплементацію базових положень міжнародних природоохоронних конвенцій в частині регулювання кліматичних змін та Глобальних цілей сталого розвитку, що дасть змогу залучити кошти урядів іноземних держав та міжнародних організацій у проекти ресурсозбереження та енергоефективності.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК

Дослідження показали, що в нинішніх умовах загострення глобального енергетичного протистояння підвищується вагомість утилізації вторинної природної сировини як в контексті активізації процесів ресурсозбереження, так і процесів енергоефективного природокористування, що дозволить збільшити обсяги виробництва енергетичних продуктів з відновних

джерел і зменшити тим самим потребу у викопних вуглеводнях. Водночас це стане можливим за умови формування сучасного економічного механізму ресурсозбереження та енергоефективного природокористування, що являє собою комплекс взаємопов'язаних методів, інструментів та важелів бюджетно-податкового, фінансово-кредитного, митного, інституціонально-майнового впливу на сферу поводження з відходами як в частині їх розміщення, захоронення, спалення, так і в частині їх утилізації і виробництва на цій основі готової продукції енергетичного та промислового призначення. Базовою детермінантою розроблення такого механізму має стати цільова прив'язка акумульованого в публічні бюджети екологічного податку за розміщення відходів до фінансування витрат, пов'язаних з розбудовою індустрії поводження з відходами, а також утилізацією окремих видів відходів та вторинної природної сировини. Необхідним є також формування інституціонального підґрунтя диверсифікації джерел інвестиційного забезпечення проєктів вторинного ресурсокористування за рахунок залучення коштів приватного бізнесу, підприємницьких структур-нерезидентів, міжнародних фінансово-кредитних установ та урядів окремих країн.

Література:

1. Андреева Н.М., Барун М.В. Організаційно-економічний інструментарій забезпечення перспективи розвитку механізму використання вторинних ресурсів в Україні. Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., 24—26 квітня 2013 р. Суми. СумДУ, 2013. Т. 1. С. 17—18.
2. Буравльов Є., Дрозд І. Утилізація відходів: безпечність і ефективність. Вісник НАН України. 2004. № 4. С. 38—44.
3. Голян В. Інвестиції в переробку відходів: як подолати пасивність влади та бізнесу. Дзеркало тижня. 2018. № 13 (359). С. 9.
4. Губанова О.Р. Теоретико-методологічні засади формування організаційно-економічного механізму стимулювання вторинного ресурсокористування. Вісник Одеського державного екологічного університету. 2012. Вип. 13. С. 29—37.
5. Маковецька Ю. Фінансово-економічні важелі забезпечення розвитку вторинного ресурсокористування. Економіст. 2010. № 12. С. 76—78.
6. Міщенко В., Омеляненко Т. Становлення фінансової бази управління відходами в Україні. Економіст. 2012. № 7. С. 48—51.
7. Міщенко В.С., Виговська Г.П. Організаційно-економічний механізм поводження з відходами в Україні та шляхи його вдосконалення. Монографія. К., Наукова думка. 2009. 294 с.
8. Голян В.А., Медінська Н.В., Заставний Ю.Б. Економічний механізм органічного сільськогосподарського виробництва в умовах глобальних природоохоронних викликів: теоретико-методологічні засади формування. Агросвіт, 2022, 3: 10—18.
9. Yuliia K., Liudmyla G., Liudmyla H., Nataliia M. & Gupta S. K. (2022). An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine. Materials Today: Proceedings, 49, 3619—3623.
10. Третяк В.М., Гулько А.А. Проектування землекористування структурних елементів екомережі на місцевому рівні. Землеустрій, кадастр і моніторинг земель, 2016, 1—2: 47—52.

References:

1. Andriieva, N.M. and Barun, M.V. (2013), "Organizational and economic tools for ensuring the prospects for the development of the mechanism for the use of secondary resources in Ukraine", *Ekonomicni problemy staloho rozvytku : materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi*

konferentsii, prysviachenoi pam'iaty prof. Balats'koho O.F. [Economic problems of sustainable development: materials of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the memory of Prof. Balatskyi O.F.], SumDU, Sumy, Ukraine, 24—26 april, vol.1, pp. 17—18.

2. Buravli'ov, Ye. and Drozd, I. (2004), "Waste disposal: safety and efficiency", *Visnyk NAN Ukrainy*, vol. 4, pp. 38—44.

3. Holian, V. (2018), "Investments in waste processing: how to overcome the passivity of the authorities and business", *Dzerkalo tyzhnia*, vol. 13 (359), pp. 9.

4. Hubanova, O.R. (2012), "Theoretical and methodological foundations of the formation of an organizational and economic mechanism for stimulating secondary resource use", *Visnyk Odes'koho derzhavnoho ekolohichnoho universytetu*, vol. 13, pp. 29—37.

5. Makovets'ka, Yu. (2010), "Financial and economic levers for ensuring the development of secondary resource use", *Ekonomist*, vol. 12, pp. 76—78.

6. Mischenko, V. and Omel'ianenko T. (2012), "Formation of the financial base of waste management in Ukraine", *Ekonomist*, vol. 7, pp. 48—51.

7. Mischenko, V.S. and Vyhov's'ka H.P. (2009), *Orhanizatsijno-ekonomichnyj mekhanizm povodzhennia z vidkhodamy v Ukraini ta shliakhy joho vdoskonalennia* [Organizational and economic mechanism of waste management in Ukraine and ways to improve it], *Naukova dumka*, Kyiv, Ukraine.

8. Golyan, V. Medynska, N. and Zastavnyy, Y. (2022), "Economic mechanism of organic agricultural production in the context of global environmental challenges: theoretical and methodological foundations of formation", *Agrosvit*, vol. 3, pp. 10—18.

9. Krasnova, Y. Golovko, L. Hunko, L. Medynska, N. and Sandeep, K. (2022), "An assessment of the legal framework governing land ownership is evolving in Ukraine", *Materialstoday: proceedings*, vol. 49, no. 8, pp. 3619—3623.

10. Tretiak, V.M. and Hun'ko, L.A. (2016), "Land use design of structural elements of the eco-network at the local level", *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*, vol. 1—2, pp. 47—52.

Стаття надійшла до редакції 27.05.2022 р.

www.economy.nayka.com.ua

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

тел.: (044) 223-26-28

(044) 458-10-73